

MONOGRAFIA O TRANSFORMÁCII SÚČASNÉHO POZNANIA

ELIZABETH K. MINNICH: Von der halben zur ganzen Wahrheit. Einführung in feministisches Denken. Campus Verlag, Frankfurt/ New York 1994, 245 s.

Elizabeth K. Minnichová pôsobí ako profesorka filozofie a ženských štúdií (Women's Studies) v Ohiu; bola žiačkou a neskôr asistentkou a spolupracovníčkou Hannah Arendtovej, čo nepochybne poznamenalo jej myslenie. Okrem teoretických štúdií sa venuje aj koncepčnému rozvíjaniu ženských štúdií na amerických univerzitách, (je napríklad spoluzostavovateľkou knihy *Reconstructing the Academy: Women's Education and Women's Studies*).

Aj v recenzovanej práci sa prelínajú oba momenty: teoretický a metodický; opierajúc sa o fundované teoretické pozadie, si autorka vytyčuje cieľ: poukázať na mnohé jednostrannosti v učebných plánoch i v spôsoboch výuky – predovšetkým humanitných vied. Už samotným názvom knihy autorka smeruje k faktu, že sa stalo tradíciou vydávať za univerzálne vedenie vedenie, ktoré je dôsledkom jednej (maskulínnej) dominujúcej perspektívy, metódy, jedného záväzného súboru myšienkových postupov. Východiskom pre napísanie tejto monografie bolo nielen štúdium odbornej literatúry, ale aj nespočetne veľa rozhovorov s profesorkami a študentkami na viacerých amerických univerzitách. Autorka je presvedčená, že zdrojom poznávania (vývinu ideí) nemusí byť iba štúdium textov, ale aj výmena názorov, vzájomné inšpirovanie, k akému dochádza v diskusiách. V tejto súvislosti adresuje na margo našej kultúry výčitku: primárny (a niekedy aj výlučný) význam sa v nej pri skúmaní vývinu myslenia pripisuje textom; to, čo nie je uchopené v textoch, ostáva zväčša nerefektované, v úzadí. Autorkinou ambíciou je včleniť do procesu tvorby poznatkov – ako jeho dôležité súčasti – tieto „živé“ momenty, v ktorých sa artikulujú vlastné životné pocity, skúsenosti (najmä v prípade poznávania sociálnej, „ľudskej“ reality).

Minnichovej kniha je knihou o potrebnej transformácii nášho vedenia vzhľadom na to, čo sa stáva jeho objektom a akým spôsobom sa o objekte myslí. Tieto transformácie majú podľa nej zasiahnuť nielen sféru myslenia, ale aj politické, sociálne, najmä výchovno-vzdelávacie inštitúcie a v najširšom zmysle celú kultúru. V knihe sa akcentuje, aké dôležité je rozvíjať v súčasnom svete myslenie akceptujúce rôznorodosť, pluralizmus, pričom táto mnohotvarosť sa primárne týka rodu, no nemenej sa vzťahuje aj na mnohorakosť rasovú, triednu, kultúrnu. Minnichová oprávnene tvrdí, že dominujúci systém významov (ktorý nie je nikdy neutrálny), sa premieta aj do základu učebných programov, a tak vedie k vlastnej sebareprodukcii, k sprostredkovávaniu poznatkov, postupov i významov ďalším generáciám. Tento systém poznania obsahuje podľa autorky viaceré chybné predpoklady, ktoré si vyžadujú korekcie. Za fundamentálne chyby tradičného myslenia pokladá: 1. falošnú univerzalizáciu a zovšeobecnenia; 2. usudzovanie v kruhu; 3. mystifikované koncepty, ktoré súvisia s vysokým stupňom abstrakcie; 4. parciálne vedenie, ktoré sa vydáva za všeobecne platné a ktoré často vedie k „stra-

nckemu“ vedeniu. Cieľom práce je ukázať, ako sú tieto „chybné kategórie“ zabudované nielen do systému vedenia, ale aj ako „skryté“ fungujú v mnohých sociálnych inštitúciách, prenikajú do každodenného života a robia nás voči nim zaslepenými, necitlivými, čím si zabezpečujú ďalšie pretrvávanie. Falošné univerzalizácie vysvetľuje autorka ako dôsledky falošných abstrakcií, resp. reprezentácií (napr. ak sa istá skupina vydáva za reprezentanta celku, aj keď nemá na túto reprezentáciu legitimitu). Takéto postupy vedú k fenoménu, ktorý autorka označuje ako „hierarchický, nespravodlivý monizmus“ a v ktorom sa diferencovanosť spája automaticky s hierarchizáciou (na rozdiel od dualizmu, v rámci ktorého podľa nej neruší dochádzať vždy k nadradeniu jedného jeho pólu nad druhým). Čo pokladá Minnichová za (b)zvlášť nebezpečné je fakt, že falošné univerzalizácie nachádzajú spravidla svoje vyjadrenie aj v mocenskej hierarchii uplatňovanej v rôznych sférach spoločenského života (to, čo sa vymedzuje ako „iné“ vo vzťahu k určujúcej kategórii, sa zároveň potláča alebo z celku úplne vylučuje). V súvislosti so ženskou problematikou už Simone de Beauvoirová upozornila, že kým žena sa vymedzuje vo vzťahu k mužovi ako čosi „iné“, nedostatkové, negatívne, muž sa nevymedzuje vo vzťahu k žene, ale sám osebe, ako čosi pozitívne – a zároveň neutrálne. Tento model konštituovania „Ja“, ktoré je viazané na „Nie-ja“, sa vyskytuje vo viacerých konceptoch „iného“ a potvrdzuje, že „hierarchický, nespravodlivý monizmus“ zapustil v našej kultúre hlboké korene.

Značná pozornosť sa venuje v knihe kruhovému usudzovaniu, pri ktorom sa východisková predstava získaná na základe parciálnej skúsenosti povyšuje na neutrálne kritérium a parciálna deskripcia sa mení na preskripciu nárokujúcu si na univerzálnu platnosť. Negatívne vplyvy tohto typu usudzovania si autorka všimá v súvislosti s hodnotením rôznych kultúr (napríklad hodnotenie africkej kultúry európskymi kritériami). Najviac priestoru však venuje Minnichová mystifikujúcim pojmom, medzi ktoré radí pojem rovnosti, racionality, inteligencie a objektivity (na margo dominantnej predstavy o racionalite vyslovuje kritické pripomienky a naznačuje alternatívne koncepcie, ktoré by nevylučovali emocionalitu, nenárokovali by si na status „čistej“ objektivity a nespájali by sa iba s dvojhodnotovou logikou); za mystifikujúce pokladá aj pojmy ženy, inakosti, biologického a sociálneho rodu (autorka upozorňuje pritom na istý interpretačný posun v prípade posledného pojmu: sociálny rod už nevymedzuje ako socio-kultúrne fungovanie biologického rodu – čo bolo obvyklé v predchádzajúcej fáze feministickej teórie, ale naopak, tvrdí, že biologický rod sa konštruje cez rod sociálny).

V súvislosti s parciálnym vedením sa Minnichová pristavuje pri probléme tradičnej autority a jej kritiky v postmoderných a dekonštruktivistických smeroch, všimajúc si pritom najmä vzťah poznania (resp. teórie poznania) a moci, ako sa tento etabluje a uchováva v akademickom rámci. Autorka je presvedčená o nevyhnutnosti kriticky reflektovať mystifikujúce pojmy a rozvíjať pojmy nové, ktoré by mohli rozširovať horizont tradičného vedenia.

Minnichová sa teda v knihe vracia k jednej zo základných otázok filozofie, ktorú sformuloval už Platón, Kant, neskôr Dewey, Arendtová a ďalší: otázka Ako je koncipované ľudské myslenie? sa vzťahuje nielen na to, čo vieme, ale aj na to, ako a prečo to vieme práve tak, ako to vieme. Je evidentné, že v tejto otázke sa prelína moment epistemologický s momentami etickými a sociálno-politickými a že sa v nej naznačuje oveľa širšia kontextuálnosť procesov myslenia ako tá, ktorú si spravidla uvedomujeme. Z praktického hľadiska to podľa autorky znamená, že pri navrhovanej transformácii nepostačuje napríklad pridať k existujúcemu systému vedenia nový súbor poznatkov ako akýsi neutrálny, izolovaný dodatok, ale je potrebné prebudovať celý

system, nanovo premyslieť jeho východiská, princípy, metódy. V transformácii, ktorá by vznikla komplementarizovaním rodových perspektív, vidí autorka dokonca určitú paralelu s transformáciou vedenia, akú vyvolal kopernikovský obrat.

Minnichovej úsilie by sa dalo chápať aj ako úsilie o demokratizáciu poznania a jeho sprostredkovávania; tento demokratizačný proces predpokladá utvárať systém vedenia na iných základoch, ako boli základy tradičného, na princípe hierarchizácie a vylučovania budovaného systému. Za dôležitú prípravnú fázu tohto prebudovávania pokladá Minnichová dôkladnú analýzu súčasnej situácie a súčasných pojmov (ale napr. aj analýzu súčasných štruktúr učebných plánov) a dôkladnú analýzu koreňov tejto situácie, skúmanie historického pozadia, na ktorom sa konštituovala európsko-americká veda, vplyv spoločenských ideálov, očakávaní a predsudkov na jej vývin. V knihe zdôrazňujúcej z feministickej perspektívy potrebu transformovať systém súčasného vedenia (významov, hodnôt) neponúka autorka priamo stratégie týchto zmien, naznačuje však hlavné „zóny“ a princípy, ktoré by umožnili takéto transformácie.

Etela Farkašová

ŽIVOT ZAČÍNA V KREMATÓRIU

RUDOLF STEINDL: *Život začíná v krematóriu*. Praha, Concordia 1994, 135 s.

Veľvyslanectvo Rakúskej republiky v Bratislave a Nadácia Conceptus v Bratislave usporiadali 30. marca toho roku prezentáciu dvoch nových kníh, ktoré vyšli v Nakladateľstve Concordia v Prahe: *Život začíná v krematóriu* od Rudolfa Steindla a *Malé dejiny rakúskej filozofie* od profesora Viedenskej univerzity Petra Kampitsa. Obidve knihy sú zaujímavé aj pre slovenskú kultúru. Pokiaľ ide o Kampitsa, prezrádza to už názov jeho knihy. Slovenská filozofia mala so svojou rakúskou susedou vždy úzke kontakty. V dávnejšej i nedávnej minulosti študovali v Rakúsku predovšetkým katolícki filozofi, ktorí potom šírili svoje poznatky doma. Ale aj rakúska nenáboženská filozofia našla u nás veľkú odozvu. Spomeňme len Viedenský krúžok, Wittgensteina, Poppera. Ak sa teda začítame do Kampitsových na vysokej odbornej úrovni, pritom však sviežo a prístupne písaných *Dejín*, dozaista sa dozvieme všeličo, čo ujasní veci aj historikom slovenskej filozofie.

Túto recenznú poznámku chcem však venovať Rudolfovi Steindlovi, pracovníkovi FÚ ČAV. Aj jeho kniha má niečo spoločné s filozofiou, dokonca aj so slovenskou, hoci to jej názov už neprezrádza. Prezrádza však jej autora, ktorý sa problematikou života a smrti z rôznych aspektov – filozofického, náboženského, biologického – v dejinách európskej kultúry a vo svetových náboženstvách zaoberal už v knihe *Kontinuita života* z roku 1987. Tentokrát sa však názvom Steindlovej knihy *Život začíná v krematóriu*, nedajme mýliť. Nie je to filozofická úvaha o živote a smrti, hoci Steindl – v knihe *Jozef*, ktorým je niekedy on sám – sa ani teraz nedostal do krematória ako jeho externý spolupracovník náhodou a ani tentokrát si neodpustil historické i aktuálne úvahy o smrti. Teraz však ide o román, o beletriu a o život; nie však plnohodnotný, ale infikovaný